

ילדות בצל מלחמה

כיצד שרדו ילדים בשואה?

מבוא

המילים העתיקות נותנות בי כוח

בקלות העתיקים אמצא מרפא

הם עוזרים לי לחיות

הם עוזרים לי לצמוח

לברוא עולם יותר יפה

ואעבור עלייך ואראך, מתבוססת בדמיך

ואומר לך בדמיך חיי, חיי, חיי, בדמיך חיי

ואומר לך בדמיך חיי

ופתאום מעל ראשי נפתחת קשת

מניפה צבעונית נפרשת

מבשרת חיים, מבשרת תקווה

ושלום ושלווה וחסד

שירה של נעמי שמר מבוסס על פרק ט"ז בספר יחזקאל, שעוסק ביכולת לשרוד ואף לצמוח גם מן התהומות הכואבים ביותר. השיעור עוסק ביכולתם של ילדים לשמר תקווה וחיוניות גם בתוך עומק התהום של השואה.

השיעור מבוסס על תיאורים של ימי השואה מבעד לעיני ילדים שנחשפים לרוע ומצוקה אבל מגלים גם חמלה, עזרה הדדית ונחמה בתוך התופת. בהתאם לגילם הצעיר של התלמידים, התיאורים מתונים, ולא מציגים מידע קונקרטי ובוטה מידי, אך הם כן מאירים את הסכנה, הצער והאובדן שחווי ילדים במהלך השואה.

לדוֹת בצֵל מִלְחָמָה

כיצד שרדו ילדים בשואה?

מטרות

- 1 קיום שיח על היכולת להתמודד ולהתגבר גם כשנמצאים בעמדת חולשה או במצב משבר
- 2 היכרות עם מעשים של חסד והתחשבות כבעלי משמעות ועוצמה לא רק למקבל אלא גם למי שמעניק את החסד
- 3 התנסות בחילוץ מידע ומסרים מתוך טקסטים כתובים, מולחנים ומדוברים
- 4 חוויה של לימוד שמביא לידי מעשה

ציוד דרוש

- ← ניירות לבנים (טיוטה, טואלט, או ניירות ממוחזרים)
- ← דפי מקורות
- ← שיפודים או מנקי מקטרות
- ← נייר דבק
- ← מספריים
- ← אמצעי הקרנה והשמעה

← בשונה משיעורי חגים אחרים, המערכים לציון יום הזיכרון לשואה ולגבורה מורכבים מארבע תחנות: יחידת מקורות, יחידת עדות, יחידת יצירה ויחידה חברתית.

המערך בנוי כמסע בשביל הזיכרון, כל תחנה היא אבן דרך. כל תחנה עומדת כיחידה עצמאית, ושילוב ארבעתן (או חלק מהן) ישמש תשתית רעיונית ומעשית לטקס, ו/או למסע זיכרון בין התחנות.

אבני דרך

עדות

התלמידים יחשפו לעדות מצולמת של שורד שואה שמספר בגוף ראשון על חוויותיו. על מנת לאפשר עיבוד רגשי ותוכני של המידע מצורפות שאלות לדיון.

מקורות

פעילות מבוססת טקסט התלמידים יחקרו וידונו בטקסטים (מילוליים וחזותיים) שעוסקים בחוויית הילדות בשואה. מומלץ להשתמש בטקסטים או בחלקם בטקס המרכזי. תלמידים שנחשפו אליהם, למדו, הבינו ועיבדו אותם, הופכים להיות שותפים מעורבים ומשמעותיים בטקס. בתוך המערך לפחות שיר מולחן אחד שיכול להיות חלק מהטקס המרכזי.

חברתית

המערך נועד לגעת בחיי התלמידים ולעורר למעשה. חשוב להדגיש את כוחם לעשות, להתגבר ולקוות. המטרה היא לטפח אחריות מתוך פעילות מעשית שיקיימו בסביבה או בקהילה הקרובה. הפעולה החברתית-קהילתית מזמינה את התלמידים להתבונן החוצה ולתרום כפי יכולתם, בהשראת הערכים המרכזיים שיעלו במערך.

יצירה

יחידה שמאפשרת הזדמנות לביטוי אישי, ללא מילים. תוצרי היחידה יכולים להתאים כחלק מן התפאורה אם מתקיים טקס בבית הספר, או כחלק מעיצוב החלל הבית-ספרי כהשלמה למהלך העיוני.

א. פתיחה

נציין את התאריך ואת היותו "יום הזיכרון לשואה ולגבורה". נברר אם המושג 'שואה' מוכר, ונבהיר אותו (חורבן, הרס, אסון גדול). נדגיש את ייחודיות המושג והבחירה לציין אותו דווקא בהקשר המסוים הזה. נסביר שבתקופת השואה הייתה גם מלחמה של חיילים וצבאות, אבל אנחנו מדברים על המלחמה שהתנהלה כלפי אזרחים, ושבמהלכה נפגעו גם ילדים.

נשאל: איזה קשיים מיוחדים עומדים בפני ילדים במצב מלחמה? נדבר על התלות של ילדים במבוגרים שמגינים עליהם ודואגים להם, ועל הפגיעות שלהם בהיותם קטנים, חלשים, ולא תמיד מבינים את המציאות. נספר שפעמים רבות ילדים נאלצו לסייע במלחמת ההישרדות כשהמצב הפך קשה, ועל כך שילדים עבדו, הסתכנו וגם התחבאו לפעמים לבדם.

ב. ארבע יחידות הפעילות

(נספח א)

- ← נציין שבכל המקורות אנחנו קוראים או שומעים את הדברים כפי שילדים מתארים אותם, או מפי מבוגרים שזוכרים את ילדותם.
- ← נדגיש שחשוב לקרוא את המקורות לפני ההתייחסות לשאלות. אין צורך להסכים על התשובות לשאלות, אבל חשוב להבין את עמדת כל אחד מחברי הקבוצה.
- ← את המקורות כדאי ללמוד בתְּבִירוּת (זוגות) או בקבוצות. כל קבוצה תלמד מקור או שניים (שיר ופרוזה).

שאלות לסיכום הלימוד במליאה

- ❓ איזה מקור היה חשוב או מעניין במיוחד?
- ❓ איזה כוחות מיוחדים גילו הילדים בעצמם?
- ❓ מה אפשר ללמוד מהילדים שקראנו עליהם?

דיון

« דגשים למורה

הקשיים של הילדים הם גם פיזיים (רעב, מחלות, סכנת התגלות), וגם רגשיים (בדידות, דאגה, פחד והבנה שהמוות קרוב). הדגש הוא על האתגרים המיוחדים לילדים ועל היכולת המיוחדת שלהם לדמיין, לקוות ולמצוא רעיונות ופתרונות בכל תנאי.

יחידת
העדות

1. 'למלא את הסדקים' - פרויקט הנצחה בשערי תקווה

קישור לכתבה

שימו לב: העדויות מובאות בתוך הכתבה. חלקן קשות. בעיקר מודגשים הרעב, ההשפלה וחוסר האונים.

2. 'רצינו לשאול' - שורדי שואה עונים על שאלות

קישור לכתבה

מומלץ לצפות החל מדקה 8:30 עד סוף הפרק (חלקים אחרים בסרט עלולים להיות קשים מידי לצפייה).

« דגשים למורה

← חשוב לבחור את הסרט בהתאם לאופי הכיתה.

← כדאי להבהיר שהקשישים בסרטים היו ילדים בתקופת השואה, ושזו החוויה שהם זוכרים מאז.

← חשוב לתווך את הפרטים המובלעים בעדות. למשל: גיל העדים בזמן השואה, שהם התחבאו במסתור, שלפעמים ילדים נמסרו לאדם לא יהודי כהגנה, שהם התחפשו על מנת להינצל, שילדים נותרו לבד כי ההורים עבדו או נאלצו להסתתר במקום אחר. שגילוי המסתור משמעותו מוות.

2 אילו קשיים זכורים למי שהיו ילדים בשואה?

אילו קשיים מתוארים בנוסף לקשיים גופניים (רעב, מחלות וכדומה)?

2 מה הרגש העיקרי שאתם שומעים ממי שהיו ילדים אז (פחד, צער ומה עוד)?

2 מה עזר להם לשרוד?

לסיכום: למה חשוב לשורדים שנשמע את הסיפורים הללו?

למה זה חשוב לנו?

דין לאחר הצפייה

יחידת

היצירה

מטרת היחידה לאפשר מעשה שתהיה בו הנצחה וזיכרון של הילדים שנספו, באופן שיזכיר את זה שהם היו ילדים שלא הספיקו לגדול וגם לזכור את היופי והעדינות שהיו בחייהם (שגם אותם חשוב לשמר).

נציע יצירה של פרחי נייר מהניירות הפשוטים ביותר (נייר טואלט | עיתון | טיוטה)

קישור לסרטון הדרכה

היצירה היא בהשראת שתי פעולות הנצחה מהעבר:

ב-2010 הגיע הסופר אורי אורלב לאיטליה כדי לספר לקבוצת תלמידים מקומית על ספריו המתארים את ילדותו בשואה. התלמידים הגיעו לבית ספר עם פרח לבן בדש הבגד, אליו הצמידו שם של ילד שנספה (מתוך רשימות 'יד ושם'). אורלב ראה במחווה 'יד וזכרון' לחבריו מגטו ורשה שנספו בשואה.

קישור לסיפור המלא

בשנות ה-60 היו קיבוצים שבהם נהגו לשלוח את הילד או הילדה הבכורים במשפחה לקטוף שישה פרחים ולהניח אותם בקנקן מים, לזכר ששת המיליונים.

יחידת

הפעילות החברתית

ראינו עד כמה מעשים קטנים יכולים להשפיע לטובה.

← בקשו מהתלמידים לכתוב מכתבי עידוד ותשומת לב ולשלוח לקשישים במוסדות ליד בית ספר או לילדים שנמצאים באשפוז (אם יש טקס בית ספרי אפשר להזמין קשישים).

ג. דיון מסכם

- בחרו משפט אחד שחשוב לכם לזכור מתוך כל מה שקראתם ושמעתם בשיעור. מדוע בחרתם בו?
- איזה מהילדים שלמדתם עליהם הוא גיבור בעיניכם? מדוע? מה אתם יכולים ללמוד ממנו?

שאלות

 יחידת
המקורות

החלום | אברמק קופלוביץ

1

כשאגדל ואהיה בן עשרים,
 אצא לראות את עולמנו המקסים,
 אתיישב בתוך ציפור עם מנוע,
 אתרומם ואמריא אל החלל, גבוה,
 אעוף, אשוט ואתנשא,
 מעל עולם רחוק ויפה...

וכשאחלץ מהשרב היוקד, האיום,
 אסתובב ואעוף אל קרחוני הצפון.
 ביעף אחלוף מעל אי קנגרו האדיר
 ומעל חורבותיה של פומפיאה העיר.
 מעל ארץ הקודש של הברית הישנה
 וגם על ארצו של הומרוס הנודע,
 ארחף לי לאט-לאט, בדאיה נינוחה.
 וכך מתבשם מקסמי התבל.
 אל השמיים אתרומם ואפרח,
 עננה אחות לי והרוח אח.

קישור לביצוע ואנימציה לשיר

- שאלות לדיון
- ❓ למה לדעתכם בחלום של אברמק הוא בעיקר עף, מרחף, ומתרחק?
 - ❓ איזה רמזים יש בשיר לכך שהוא עדיין ילד? שהוא בודד?
 - יש מסביבו פחד ומלחמה?

**יחידת
המקורות**

מוכר הסיגריות | הרמן יבלוקוב (עברית: יורם טהרלב)

2

- שאלות לדיון
- 1. אילו קשיים עוברים על מוכר הסיגריות הצעיר, פרט לרעב?
 - 2. איך מתמודד הילד עם הקשיים הרבים שהוא חווה? מה עוזר לו?
 - 3. למה לדעתכם הוא צריך להתחנן? למה העוברים והשבים לא שמים לב אליו?
 - 4. "היה לי קל יותר לרעוב איתה ביחד ברחוב" - למה יותר קל לרעוב יחד עם האחות התינוקת?

בלילה קר גשום וזר ניצב לו יחידי,
בפינת רחוב שכוח ילד יהודי,
איש אינו רוצה לגשת,
לבדו עומד בגשם,
מבטו בכל עובר ושב.

כבר אין לו כוח לשוטט לאורך הרחוב,
הרעב בתוך עיניו ושערו רטוב,
ונראה ממש כאילו,
מתחנן אותי הצילו,
מבקש מכל עובר ושב.

הוי קנו-נא קנו סיגריות ממני,
מלבדכם אין איש שיעזרני.
קנו-נא בפרוטה או שתיים,
אל-נא תעצמו עיניים,
והצילו ילד מרעב.

הוי קנו-נא קנו סיגריות ממני,
מלבדכם אין איש שיעזרני.
בידכם נתון הנני,
קנו-נא משהו ממני,
ואותי תצילו מרעב.

לא, לא אשכח את אחותי, תינוקת קטנטנה,
ברחובות אתה חייתי יחד כשנה,
היה לי קל יותר לרעוב,
אתה ביחד ברחוב,
כשעיניה מביטות עלי.

קישור לביצוע השיר

יחידת המקורות

אדם ותומס מתחבאים מהנאצים ביער. האימהות שלהם הבטיחו לחזור תוך כמה שעות אך עברו כמה ימים ובלית ברירה הם למדו להסתדר ביער בכוחות עצמם.

תומס כותב מכתבים להוריו ביומן הפרטי שלו:

אתמול הגיע אלינו באורח פלא מירו, הכלב של אדם. בואו המפתיע מחזק בי את האמונה כי המלחמה קרבה לסיומה ואנו ניפגש. מירו הוא יצור מופלא. ימים רבים תעה ביער עד שמצא את אדם. אדם גילה בקולרו מכתב מאימו. אימו מספרת כי לא עלה בידה למצוא מחבוא לסבים, ועל כן הם ילכו עם כולם לתחנת הרכבת. האם גם אתם והסבים הלכתם באותה דרך?

עד לפני זמן קצר הזינו אותנו פירות היער, אך הם הולכים ונעלמים. למזלנו מצאנו את בת כיתתנו מינה, שמסתתרת אצל איכר. היא מביאה לנו מדי פעם לחם, או פשטידת תירס וגבינה, ומצילה אותנו מן הרעב... אנחנו טרודים מן הבוקר עד הלילה בחיזוק הקן [המחבוא על העץ] ובהשגת מזון. לא קל להתקיים ביער. אדם הוא חבר טוב וילד אופטימי. אלמלא הוא, ספק אם הייתי מחזיק מעמד.

אבא ואמא אהובים, אדם ואני ממשיכים להסתתר ביער. הגשמים אינם פוסקים, אך אל דאגה. אנו מכורבלים בקן שלנו. יש לנו מעיל כבשים, שמיכות שהבאנו מן הבית וברזנט שמגונן עלינו. אני חושב כל הזמן עליכם, רואה אתכם בחלום ובהקיץ ומקווה שאתם בטוב... אנו חיים מיום ליום והפלאים חוזרים ומדהימים אותנו. איכר קשיש שפגשנו באקראי השאיר לנו פשטידת תירס שלמה. אדם אומר שאנו צריכים לברך. אדם הוא ילד טבע ובו בזמן יש לו יחס אל המופלא. אני לומד ממנו הרבה. עכשיו גם אני יודע לרוץ בשפיפה, לטפס על עצים, לפעמים נדמה לי שחיצוניותי השתנתה מאוד מאז נפרדנו. אני מקווה שנשאיר אתו תומס שידעתם. אתם במחשבתי כל יום. מצפה בגעגועים לסיום המלחמה ולרגע שארד מן העץ ישר אליכם.

מתוך: ילדה שלא מן העולם הזה, אהרון אפלפלד, בהוצאת כנרת-זמורה-דביר.

מה הקשיים שאיתם נאלצים תומס ואדם להתמודד בגלל המלחמה? ?

אילו קשיים מיוחדים עומדים בפניהם בגלל שהם ילדים? ?

מה (ומי) עוזר להם להתמודד ולהתגבר על הקשיים? שימו לב לעזרה שמגיעה מאחרים ולעזרה שהם נותנים זה לזה. ?

**יחידת
המקורות**

4

דוניה רוזן נותרה לבדה ללא משפחה בגיל 12 במהלך המלחמה. בתושיה רבה, היא הצליחה להימלט ולהסתתר ביער לתקופות ממושכות, בזכות טיוליה הארוכים ביער כילדה לפני המלחמה. אישה מבוגרת בשם אולינה הוריהורשין, לקחה אותה תחת חסותה ועזרה לה לשרוד במשך חודשים רבים, למרות הסכנה. דוניה עלתה לארץ בשנת 1948 ועבדה ביד-ושם בבגרותה.

בספרה האוטוביוגרפי "ידידי היער" היא כתבה:

רוצה אני לבקשכם שלא תשכחו את המתים. רוצה אני להתחנן לפניכם ולבקשכם בכל לשון של בקשה שתנקמו את נקמתנו, שתיקחו נקם באותם הפושעים שידם האכזרית הוציאה אותנו מן החיים. רוצה אני שתקימו יד [מצבה] לנו – מצבה שתגיע עד השמים, ציון שיראה אותו העולם כולו – פסל לא משיש ולא מאבן, אלא ממעשים טובים. כי מאמינה אני באמונה שלימה, שרק מצבה כזאת עשויה להבטיח לכם ולילדיכם עתיד טוב יותר, ואז לא ישוב אותו רשע שהשתלט על העולם והפך את החיים לגיהנום.

דוניה רוזן, ידידי היער, יד ושם, ירושלים, 1988, עמ' 93-94

1 ? מצבה היא אבן זיכרון שמונחת על קבר של אדם.

למה חשוב לכותבת שיקימו מצבה?

את מי או מה היא רוצה שנזכור?

2 ? איך בונים מצבה ממעשים טובים? איך ילדים

יכולים לקחת חלק במשימה כזו?

3 ? האם לדעתכם הוקמה "המצבה של המעשים

הטובים" שביקשה דוניה במכתבה?

שאלות לדיון

רות רוזנפלד הייתה ילדה כבת 4 כשהתחילה המלחמה. היא הוותרה בבתי איכרים פולנים שם היא חיה ועבדה כרועת אווזים עד תום המלחמה, וכך היא ניצלה. כששואלים אותה מה הלקח שלה לחיים מחויות הילדות שלה בשואה, היא אומרת כך:

לכל אחד יש רגע שבו ניתנת לו ההזדמנות לעשות את הדבר הנכון. הרבה פעמים אנחנו חושבים שהפעולות שלנו ביום יום הן קטנות וחסרות חשיבות, אני מבטיחה לכם, כל מעשה טוב הוא משמעותי.

גם מעשה החסד, ולו הקטן ביותר - הושטת יד לילד מבוהל, אפילו לשעה; מתן אוכל לאדם רעב, ולו רק ליום אחד; השבת כבודו של אדם מושפל, גם אם רק לרגע, או עמידה לצידו של קרבן בריונות... עשיית הדבר הנכון זה חשוב וזה משמעותי.

לקרבן, לסובל למדוכא - רגע אחד של הקלה יכול להיות ההבדל בין חיים ומוות. ומי יודע אילו הישגים וגילויים עתידיים להתגלות בזכות אותם חיים שניצלו. וגם אם לא, חיי כל אחד, גם הרגיל והמוצק ביותר, הם יקרים, בעלי ערך וראויים להוקרה ואהבה. כל אחד ואחד ראוי להצלה.

חז"ל מלמדים אותנו שמי שמציל נפש אחת כאילו הציל עולם מלא. זו צריכה להיות משימת החיים שלנו.

למה הדוגמאות שרות נותנת, למעשים שנכון לעשות, הם דווקא המעשים הקטנים והיומיומיים? למה היא לא נותנת כדוגמה להציל ילד בעת מלחמה, כמו שהצילו אותה?

מה היא משימת החיים של כולנו לפי דבריה?
חשבו על מעשה אחד שאתם יכולים לקחת על עצמכם.